

L'ART DE LA TRADUCCIÓ. A PROPÒSIT D'UNA RECENT ANTOLOGIA BILINGÜE D'E.E. CUMMINGS

No qüestionarem d'entrada si la funció de traduir és o no un art, car de traduccions n'hi ha moltes i de tots els colors. Però sí que hem de tenir present el gran esforç que alguns escriptors han fet —i faran— per facilitar-nos versions magnífiques de les grans —o petites— obres de la literatura universal a la nostra cultura. Me'n recorde ara del gran interès que els escriptors medievals catalans tenien per la traducció tant de les obres clàssiques grecollatines com de tot allò més significatiu que anava produint-se al llarg dels segles XIV i XV, per tal de trobar-se al dia al llarg del Renaixement.

Ja en l'època contemporània, els nostres escriptors no deixaren de parar l'orella a tot el que es produïa d'important a Europa. A casa nostra, tenim per exemple el cas d'un Teodor Llorente, el «patriarca de les lletres valencianes», que en ple segle XIX, es dedicava a traduir, entre altres autors, el *Faust* de Goëthe o les poesies de Heine de l'alemany al castellà. Òbviament, la diglòssia de don Teodor no donava per aventurar-se en aquell moment, i dins aquella societat valenciana, per oferir mostres de literatura en català. A més, dins la seua concepció d'una poesia «casolana» i «pairalista», no hi cabia una poesia de grans vols o de grans passions.

L'ambició de la Renaixença a Catalunya, pel contrari, per oferir traduccions al català dels més diversos gèneres literaris —poesia, narracions, teatre, obres clàssiques de totes les èpoques, etc.— fou prioritària i abundant. Així tots tenim present grans traductors catalans entre els nostres escriptors: Carles Riba, Miquel Dolç, Marià Manent, Agustí Bartra, Marià Villangómez, Josep Maria Llompart, etc.

Actualment, una literatura que pretén mantenir una vitalitat notable ha de nodrir-se necessàriament de corrents exteriors provinents de la literatura universal. D'aquí que a les editorials catalanes, sobretot aquelles que mantenen i potencien una col·lecció de poesia amb orgull i dignitat, els cal, a més dels habituals originals d'autors catalans, obrir les finestres a autors, estètiques i corrents de la literatura universal, i presentar els textos amb rigor i amb doble versió, l'original i una

traducció generalment més ben literària que no pas literal. Evidentment, trobem sovint la mà d'un bon poeta —lector, crític o autor— que pot, en el millor dels casos, arribar a fer de la traducció una re-creació personal, una interpretació subjectiva de l'original. En definitiva, un altre text que podrà diferir poc o molt del punt de partida, però que sempre haurà de mantenir les línies mestres de la creació original. Per això, precisament, el lector modern, sobretot aquell que tindrà elements de judici en la llengua original, podrà i caldrà que accedisca, en casos de dubte o disconformitat amb la traducció presentada, a les fonts prístines de l'original en qüestió.

Recorde que en els temps més negres de la dictadura franquista, quan tot just iniciàvem el retrobament literari amb la llengua del país a través d'alguns poemaris, em va cridar poderosament l'atenció un llibret de versos traduït per Miquel Arimany de l'anglès i presentat sols —quina cosa més podem demanar en aquella època!— en català: *La balada de la presó de Reading* d'Òscar Wilde (ed. «El Pont», 1953). No cal dir com em va impactar aquella lectura tant per l'autoria del famós Wilde com pel contingut de la balada i les concomitàncies de la situació del presoner amb l'opressió ideològica i cultural que patíem aleshores els ciutadans dels Països Catalans.

Posteriorment, la meua generació, la dels 60, accediríem a la poesia de l'àrea de llengües romàniques generalment sense cap traducció. Quan es tractava de poetes d'altres llengües europees miràvem de conèixer-los a través de traduccions franceses. Amb el temps i amb l'expansió de l'anglès, miràvem ja d'iniciar-nos en la poesia anglesa, sobretot arran de l'oportunitat que vaig tenir en desplaçar-me set anys als Estats Units a donar classes de català.

Precisament, quan em trobava l'any 1966 a la ciutat d'Atlanta, i després d'haver tingut el plaer d'entrevistar, amb l'ajut d'un col·lega nord-americà, Stephen Spender, un dels més famosos poetes britànics compromesos amb la causa republicana durant la guerra civil espanyola, vaig tenir així mateix l'oportunitat de trobar una excel·lent compilació poètica, els *73 Poems* d'e.e. cummings, quatre anys després de la seua mort.

Interessat per la poesia nord-americana, no sols vaig llegir i interessar-me per diversos poetes d'aquell país, sinó que també vaig donar a conèixer alguns dels grans escriptors catalans d'aquell moment com era el cas de Salvador Espriu, del qual férem una edició de *La pell de brau* en anglès que va publicar-se, primer a Calcuta (1977) i posteriorment als Estats Units (1988). La traducció fou feta per Burton Raffel, autor reconegut per les nombroses traduccions a l'anglès. Així mateix, vaig publicar en aquell país una *Antologia de la poesia realista valenciana/ Anthology of Valencian Realist Poetry*, dins una revista de la Universitat de Cambridge (*Identity Magazine*, 1966).

En retornar l'any 1971 al País Valencià, i com a fruit de les meues inquietuds per la poesia nord-americana, vaig publicar dins *Serra d'Or* (març i abril 1971 i maig 1972) un panorama de la poesia posterior a la Segona Guerra Mundial, acompanyada d'una mostra de poemes de tres autors nord-americans, Creeley (1926), Lowell (1917) i Snodgrass (1926), on hi destacava enfront del món de T.S. Eliot, un moviment afirmatiu envers el públic per tal d'establir contacte en un sentit social, polític i espiritual amb l'auditori. Els tres poetes triats reflectien d'una banda una reacció contra la tradició, que és una manera de formar part de la tradició, i, de l'altra, una renovació pel llenguatge, com per exemple, les possibilitats de cadència, de conversa i d'ordre perquè el llenguatge continga i siga paral·lel als seus objectes i a la multiplicitat de la penetració poètica des d'una perspectiva nova.

e.e. cummings no entrava, per raons cronològiques, dins aquesta «visió de la lírica a Nord-Amèrica» que pretenia oferir, i la veritat és que vaig postposar el repte de traduir-lo i fruir-lo de nou. Anys després, em vaig trobar amb la sorpresa que els meus amics Isabel Robles i Jaume Pérez Montaner s'aventuraven en l'empresa. Fins i tot ens van demanar assessorament puntual en alguna dificultat en la traducció, raó per la qual la meua primera dona —Janet Alpera— figura dins els consabuts agraïments. El llibre *44 Poemes* d'e.e. cummings, el publicava l'editorial Gregal l'any 1986, confirmant el criteri de les bones col·leccions de poesia d'alternar originals d'autors catalans amb traduccions dels grans poetes de la literatura universal contemporània.

Com que una literatura és avaluada contínuament pels seus grans reptes, un d'aquests desafiaments pot ser el d'ampliar el material d'un poeta ja publicat i, en la mida d'una major perfecció, mirar de millorar el producte anterior, tant en el continent del llibre com en el contingut, en la re-creació a què al·ludíem al principi. Totes dues coses, segurament, s'han aconseguit en la publicació recent de *(a)poemes antologia poètica* d'e.e. cummings (El Gall, ed. 2007). La presentació del llibre és bastant impecable i ens recorda les bones col·leccions de poesia que ofereixen les seues millors obres amb unes condicions immillorables quant a format, textura, paper, tipus de lletra, etc.

En primer lloc, hem d'advertir, o potser no hi calga, les dificultats que comporta traduir la poesia d'e.e. cummings. Com diu molt bé Víctor Obiols en la presentació del llibre: «Els recargolaments i els envitricollaments a què cummings sotmet la llengua són verament endimoniats», car «distorsiona la sintaxi com vol, retalla els mots per on li convé» i, finalment, «dibuixa estructures poemàtiques tal com les veu en el seu ull». E.e. cummings és, en definitiva, un poeta «creacionista» pur i «fantasiosament imaginatiu», talment com el conceptua Obiols.

Amb tot, em sembla que els traductors catalans s'han sortit molt bé dels problemes lingüístics, conceptuals i estilístics a l'hora de traduir el poeta nord-americà. Que no és poca cosa! Potser en el cas de la traducció de Sargatal hi ha un punt més de re-creació i en l'anterior d'I. Robles/J. Pérez Montaner un punt més de literalitat. Però amb no gaires diferències. I, de vegades, quan cotegem totes dues traduccions en aquells poemes coincidents, podem observar les concomitàncies en la solució de la versió catalana. Digam d'entrada que el nombre de poemes d'e.e. cummings triats per A. Sargatal és de 87, gairebé el doble de l'antologia esmentada de Robles/P. Montaner. El nombre de poemes coincidents és de 15, entre els quals alguns veritablement crítics entorn de la societat nord-americana i dels seus mites: «the Cambridge ladies who live in furnished souls/ I les dames de Cambridge que viuen en ànimes amoblades», «Búfalo Bill's» o el demolidor «a politician is an arse upon/ el polític és un cul en».

És realment sorprenent, tanmateix, que a l'hora de triar poemes de l'escriptor nord-americà, Alfred Sargatal no haja recollit un dels més

coneguts d'e.e. cummings: *i sing of Olaf*, un dels poemes més difícils i famosos, i que fou objecte d'alguns incidents amb la censura arreu del món. P. Montaner/Robles s'atreïren a traduir-lo per la seua banda, tot i que alguns autors, com ara Grossman, van afirmar que aquest poema era intradueïble. La tria de Sargatal, d'altra banda, sembla força representativa de l'obra d'e.e. cummings. El conjunt reflecteix tot un panorama dels principals temes desenvolupats al llarg de la seua diacronia lírica: la celebració de la vida, la sensualitat, la natura i el món de l'esperit, la denúncia de la hipocresia burgesa, la repressió puritana, l'apatia de l'home modern i la destructivitat humana.

Per entendre millor la concepció lírica d'e.e. cummings caldrà recordar que ell mateix fou pintor i fotògraf, a més de poeta, raó per la qual cal comprendre el seu punt de vista: calia «veure» el poema com una obra plàstica realitzada damunt un paper en blanc, abans d'entrar al sentit del poema. Així, aquesta preocupació pictòrica per l'aspecte visual del poema contrasta, al llarg de la seua obra, amb l'ús arbitrari de majúscules i signes de puntuació, en versos trencats d'una manera sobtada, la utilització d'elements cal·ligramàtics, com podem comprovar en alguns dels poemes triats per Sargatal: p. 64, 70, 158, 222, 244 i, especialment, 146. Per cert, Sargatal resol brillantment en la seua traducció el poema d'e.e. cummings de les p. 158-59, que comença: « r-p-o-p-h-e-s-a-g-r » i que acaba així: «, grasshopper;». Doncs bé, Sargatal, després de la paulatina i lògica reconstrucció del poema, acaba amb el mot clau «saltamartí».

Un altre aspecte essencial en la lectura poètica de l'autor nord-americà és la perfecta simbiosi que feia de la llengua culta amb la popular, per tal de crear una tensió interna en el poema i un fort contrast entre la lectura mental i la lectura en veu alta. Algú ha assenyalat la seua relació amb Walt Whitman, afirmant que si aquest darrer fou el «gran poeta de la vida» del segle XIX, cummings és, indubtablement, el gran «poeta de la vida» del segle XX.

Em sembla que el traductor d'aquesta bellíssima antologia poètica, té ben present totes i cadascuna de les característiques de la lírica d'e.e. cummings, així com les múltiples innovacions formals que aquest autor incorpora a la poesia nord-americana del segle XX.

Desconeixem si A. Sargatal va tenir o no present la traducció dels poetes valencians esmentats o d'altres que poguésser haver-hi en català. Per cert, me'n recorde ara d'una altra antologia, *Poesia anglesa i nord-americana contemporània*, a cura de Sam Abrams (ed. 62, 1994), on figuren dos poemes traduïts d'e.e. cummings al català, sense l'original en anglés, fets per T. Sàrries, amb una magnífica nota introductòria. És probable que existesquen més mostres en revistes o en altres plataformes literàries.

En qualsevol cas, creiem que la comesa duta a terme per A. Sargatal ha estat un repte ben personal, de no voler compartir amb ningú, i, d'aquí que potser no li ha calgut tenir al davant cap altra traducció anterior. I així, davant de tots els recargolaments i envitricollaments de la dicció lírica de cummings, el traductor català mira de sortir-se'n de la manera més personal que sap, a través d'una re-creació, a través d'un sedàs propi, que comporta un savi coneixement de la retòrica anglesa i que li permet de trobar les millors solucions, sense trair —*traduttore, traditore*— massa ni poc l'esperit original del poema. En definitiva, una bella edició d'un interessant poeta nord-americà amb una impecable traducció.

LLUÍS ALPERA